

KAPRONCZAY KÁROLY: OROSZHEGYI JÓZSA¹

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével, közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád

Oroszhegyi Józsa a magyar orvostörténet azon ritka egyéniségei közé tartozott, aki nemcsak választott szakterületének, hanem a hazai politikának és sajtónak a históriájába is beírta a nevét. Időnként megfeledkeztek kalandokkal és szenvedésekkel teli életéről, de rokonszenves egyénisége példaként állhat előttünk.

Oroszhegyi Józsa (eredeti neve Szabó József volt, választott nevét az 1840-es évek derekán vette fel) 1822. május 22-én született a Szatmár megyei Nagykolcson. Családja Udvarhelyről költözött Nagykolcsra, ahol apja gazdatisztként dolgozott. Oroszhegyi Józsa iskoláit Nagybányán és Szatmáron végezte. A tehetséges fiú iskoláztatását apai nagybátyja, Szabó János minorita szerzetes vállalta, azzal a nem titkolt reménnyel, hogy majd unokaöccse is a papi hivatást választja, de ő már kamaszként jobban vonzódott az irodalom és a művészetek felé. 1837-ben nem vették fel a szatmári papi szemináriumba – még túl fiatalnak találták –, így egy esztendeig Miskolcon tanult, majd 1838-tól az egri érseki szeminárium hallgatója lett. Ekkor tanult meg szinte anyanyelvi szinten németül, kiválóan latinul és görögül. Alig két esztendőt töltött az egri szemináriumban, amikor felhagyott teológiai tanulmányaival, Pestre jött és – váratlan fordulattal – beiratkozott az orvosi karra. Nagybátyja megszakította anyagi támogatását, szülei pedig nem tudták segíteni. A Rösler Ágnes alapította Leánynevelő Intézetben vállalt tanári állást, amíg Bugát Pál az ‘Orvosi Tár’ segédszerkesztőjeként nem alkalmazta. Bugát és Oroszhegyi között őszinte barátság szövődött, az ifjú medikus valóban sokat köszönhetett polihisztor mesterének.

Az 1840-es évek Pestjének pezsgő irodalmi-szellemi élete kedvezett a sokoldalú ifjú terveinek: orvos akart lenni, de részt kívánt venni az irodalmi életben is. Az egyetemen irodalmi önképzőkört alapított, 1844-ben Helmecky a Jelenkor „Újdonság” rovatának szerkesztésével bízta meg, amelynek során a kor ifjú íróival és költőivel – Petőfivel, Jókaiival, Vahot Imrével – kötött barátságot. 1848. március 15-én ott volt velük a Pilvax kávéházban, a Nemzeti Múzeum előtt, együtt indultak a Várba kiszabadítani Táncsics Mihályt. Ezekben az években azonban nemcsak az irodalmi élet kötötte le figyelmét, hiszen – Bugát ösztönzésére – magyarra fordította Adolf Strecker szerves vegytanát, amit 1847-ben a Természettudományi Társulat adott ki. A Jelenkorban és a Hölglyfutárban sok írásban foglalkozott a nőneveléssel, a természettudományos oktatás kérdéseivel.

1848 májusában kellett volna az orvosi karon utolsó vizsgáit letennie és megvédenie orvosdoktori disszertációját, amit végül is a felgyorsult politikai események miatt elhalasztott. 1848 áprilisában Eötvös József a Vallás- és Közoktatási Minisztériumba – az egyetemi ügyek osztályán, Balassa János mellé – titkárnak nevezte ki, ami minden idejét lekötötte. Úgy tervezte, hogy 1848 őszén leteszi elhalasztott vizsgáját, de a magyar szabadság ügye ezt „megakadályozta”: 1848 szeptemberében a honvédorvosi karba jelentkezett, kiképzése után Görgei Artúr felvidéki hadseregéhez osztották be. Nem sokáig működött honvédorvosként, nem mintha nem talált volna

számára megfelelő feladatot, de fegyverrel akart harcolni. A „fegyvernemváltásra” 1849 legelején került sor, a branyiszkói áttörés után már százados, 1849 áprilisában pedig őrnagy a lovasságnál. Mindvégig a Felvidéken szolgált, az orosz csapatok betörése után önkéntesekből szabadcsapatot szervezett, hogy zavarja az ellenség utánpótlását, rajtaütésekkel cári és császári csapatokat kössön le. Ügyes taktikusnak bizonyult, hiszen gyorsan mozgó egységével mindig sikerült kibújni az ellene indult orosz egységek elől, sőt, Világosnál beérte Görgei seregét. Nem akart sem fogságba esni, sem külföldre menekülni, álnéven Erdélyben bujkált. Távollétében – 1849 szeptemberének utolsó napjaiban – a pesti császári bíróság halálra ítélte; az indoklás szerint:

„...guerilla állított mint kapitány, később mint őrnagy, aminek 1849. augusztus 1-jéig vezére volt, ezen időben a cs. kir. és orosz cári csapatosztályoknak, katonák elfogása, fegyverek és szerelvények elszedése által tetemes kárt okozott.”

Majdnem két évig bujkált álnéven, kezdetben Abrudbánya környékén, de 1851 novemberében a Szolnok-Doboka megyében fekvő Ungurus faluban elfogták. Ügyét 1852. március 27-én Pesten újratárgyalták, és a halálos ítéletet 10 évi – vasban letöltendő – várfogságra változtatták. Büntetéséből 5 esztendő a josphstadt-i várbörtönben töltött le, akkor közkegyelemmel szabadult, de továbbra is rendőri felügyelet alatt állt. A börtönben nem töltötte idejét haszontalanul: bekért könyveiből felkészült elmaradt orvosdoktori szigorlatára, mélyítette orvosi és természettudományi ismereteit. Ekkor vált a vitalizmus és – furcsa módon – a magnetizmus hívévé. Szabadulása után Pesten telepedett le, azonnal jelentkezett az orvosi karnál elmaradt szigorlatának letételére, avatási értekezésének megvédésére. Az orvosi karon belül nem volt ellensége, hiszen Balassa János, Wagner János és a szabadságharc annyi más résztvevője örömmel fogadták a súlyos büntetésből szabadult ifjút. 1857 márciusában letette elmaradt vizsgáját, orvosdoktori oklevele mellé hamarosan megszerezte a sebész- és szülésmesteri képesítést is.

Oroszhegyi szívesen maradt volna Pesten, be akart kapcsolódni az irodalmi és szellemi életbe, de a rendőrhatalóságok állandó zaklatása miatt inkább az erdélyi Abrudbányán vállalt községi orvosi állást, ideiglenesen a bányarvosi feladatkört is ellátta. Jól ismerte a környéket, hiszen 1849 végén itt bujkált. Szinte otthonának tekintette a környéket, orvosegészségügyi, néprajzi adatgyűjtéseket végzett, amit bizonyít az emigrációban írt „Erdély aranyvidéke orvosi szempontból” című pályamunkája. Azonban itt sem maradhatott, mivel a császári rendőr- és katonai hatóságok zaklatták, feleslegesen ellenőrizték, korlátozták mozgásszabadságát. Úgy döntött, hogy a román fejedelemségben vállal munkát. 1860 elején érkezett feleségével Bukarestbe, és néhány hónap múlva letette a román orvosi hivatal előtt a kötelező gyakorlati vizsgát. Ebben nemcsak felkészültsége, hanem román nyelvtudása is szerepet játszott, amit még erdélyi bujkálása és abrudbányai gyakorlata idején sajátított el.

Bukarestben különös magyar világgal találkozott: sok volt az 1848–1849-es menekült, de számos magyar értelmiségi is élt ott, akiket a szakemberhiánnyal küzdő román fejedelemség igen jól megfizetett. Az egykori lapszerkesztő gyorsan felismerte, hogy a bukaresti magyaroknak olyan magyar nyelvű újság kell, amelyből nemcsak ők kaphatnak információkat közvetlen környezetükről, de a magyarországiak is tájékoztatást kaphatnak a határokon kívül élő honfitársaikról, gondjaikról, életükről. Oroszhegyi 1861 januárjában elindította – december végéig szerkesztette – a Bukaresti Magyar Közlönyt, amelyben szépirodalommal, gazdasági kérdésekkel és romániai ügyekkel, a napi politika híreivel foglalkozott. A lap valóban igen népszerű volt nem csak Bukarestben, hanem Magyarországon is, ám ez a siker felkeltette a császári rendőrhatalóságok figyelmét: a bukaresti osztrák követ több alkalommal követelte Oroszhegyi kiutasítását a Román Fejedelemség területéről, de legalább eltávolítását Bukarestből. A rendkívül nagy orvoshiánnyal küzdő román kormány végül úgy döntött, hogy nem utasítja ki – a különben igen nagy szakmai gyakorlattal rendelkező – Oroszhegyit, hanem 1861 januárjától Rimnik-Szerátra nevezte ki hatósági orvosnak, 1862 közepétől pedig Fogsaniban lett kórházigazgató és városi főorvos. A Bukaresti Magyar Közlöny éléről sikerült ugyan eltávolítani a „veszedelmes” felforgatót, de a pesti és a kolozsvári magyar újságoknak továbbra is rendszeresen küldte néprajzi, gazdasági

írásait, amelyek a román fejedelemség életét elemezték. Akkori publicisztikája lett az alapja „Román élet” című könyvének, amely ma is a román néprajztudomány egyik legfontosabb forrása. Orvosi írásait – amelyekben a közegészségügyi és az orvosi gyakorlattal foglalkozott – a ‘Gyógyászat’ című orvosi lap fogadta szívesen.

Hiába vállalt állást vidéken, az osztrák hatóságok továbbra is kiutasítását követelték, a román lapokban sajtókampányt folytattak ellene. Ekkor döntött úgy, hogy elhagyja Romániát és a török birodalomban vállal állást. A román egészségügyi kormányzat igyekezett erről lebeszélni, de elhatározásától nem lehetett eltántorítani. Később távozását úgy állították be, hogy Bukarestben bemutatott delejezése nemhogy híveket szerzett volna a magnetizálásnak, de „kollégái ellene fordultak”. Oroszhegyi 1862 végén lemondott minden romániai állásáról és tisztségéről, Constantában, majd Várnában vállalt török katoniorvosi tisztséget. A magyar sajtóval nem szakadt meg a kapcsolata, Constantából – a ‘Magyar Sajtó’-nak és a ‘Gyógyászat’-nak – küldött tanulmányaiban a mohamedán lakosság életkörülményeiről, egészségi állapotáról, betegségeiről, társadalmi és művelődési viszonyairól írt, más írásaiban néprajzi megfigyeléseit tette közzé. Constantában fejezte be „Román élet” című könyvét, valamint a Budapesti Királyi Orvosegyesület pályázatára készített „Erdély aranyvidéke orvosi szempontból” című kötetét.

1865-ben Isztambulba hívták, a szultáni katonai kórház vezetését akarták rábízni. Néhány héttel Isztambulba érkezése után váratlanul meghalt a felesége, s a lelki megrázkódtatás következtében nem vállalta el a felajánlott állást. Előbb haza akart térni, majd másképp döntött: a török földön szerzett vagyonát pénzzé tette és hatalmas utazásokat tett a birodalom európai, ázsiai és afrikai részein. Ezalatt sem szakította meg kapcsolatát a magyar sajtóval: útirajzai, élménybeszámolóit várt és izgalmas olvasmányok voltak Budapesten és Kolozsváron. Mai értelemben véve igazi „külföldi tudósító” volt, nemcsak írásainak kiváló stílusa, hanem információinak özöne is lenyűgözte az olvasókat.

A kiegyezés híre Ciprus szigetén érte. Úgy döntött, hogy hazatér, felhagy „vándoréletével”. A hivatalos hazatérési engedélyt 1868 márciusában Isztambulban kapta kézhez. Alig kelt útra, amikor agyvérzést kapott, vissza kellett szállítani az isztambuli katonai kórházba. Útközben az eszméletlen Oroszhegyitől előbb pénzét, majd csomagjait is ellopták. Végül magyar barátai segítették haza; Kolozsváron szegény sorban élő rokonai fogadták be, elmaradt honoráriumának kifizetéséből tengődött. A Honvédegyelet karolta fel a félig béna, legendás márciusi ifjút és honvédtisztet, kezdte rendszeresen segélyezni. Abban reménykedett, hogy benuult tagjain a budai hévizek segítenek, így Budára költözött. A nagy út annyira megviselte, hogy néhány héttel megérkezése után, 1870. február 20-án Budán elhunyt. Koporsóját néhány barát kísérte ki a tabáni temetőbe, sírját hamarosan benőtte a gaz... Csak az élet és az emlékezet volt hozzá kegyetlen.

---

¹ Forrás: Kapronczay Károly: Oroszhegyi Józsa. = LAM. 1997. 7 (3) pp. 188–189.

A szerző által felhasznált források:

Oroszhegyi Józsa = A Kisfaludy Társaság Évtapjai, 1871. pp. 252–256.

Izsák Sándor: Oroszhegyi Józsa doktor ismeretlen topográfiája. Erdély aranyvidéke orvosi szempontból. = Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 8–9 (1955) pp. 16–26.

Izsák Sámuel: Magyar–román orvosi kapcsolatok. Bukarest, 1957. 198 p.